

Skapandet av den segregerade staden i de förindustriella Björneborg och Vasa

I slutet av maj 1852 kom elden lös i ett trähus beläget vid Rådhus-torget i centrala Björneborg. Dels på grund av stark vind, dels som en följd av misslyckat släckningsarbete spred sig branden snabbt och lade före kvällen största delen av staden i aska. Av de 392 bebyggda tomtarna i staden förstördes 295. Totalt brann 25 stenhus och 991 trähus. En stor del av stadens 5 744 invånare blev hemlösa.¹

Några månader efter branden i Björneborg bröt elden lös i ett hus invid Köpmansgatan i Vasa. Som en följd av ”såväl gårdsfolkets försummelse att genast påkalla hjälp som sju veckors föregående torka och frisk blåst”² spreds elden snabbt och lade så gott som hela staden i aska inom fem till sex timmar. Förstörelsen i den tätt bebyggda trästaden var nästintill fullständig. Av stadens 321 bebyggda gårdar återstod nästa dag enbart 26.³

Den omfattande förstörelsen fick olika följder i städerna, även om både Björneborg och Vasa ställdes inför samma problem och samma möjligheter: städerna skulle återuppbyggas från grunden och befolkningen, som hade förlorat största delen av sin egendom, skulle åter skapa sina liv samtidigt som återuppbyggandet innebar en möjlighet

-
1. Guvernörens berättelse om Åbo och Björneborgs läns tillstånd 1852–1860, Dt 3, Länskansliets arkiv, Riksarkivet i Åbo (RA, Åbo); *Åbo Underrättelser* nr 40 25.5.1852.
 2. Guvernörens berättelse över tillståndet i Vasa län 1853, Daa:6 Länskansliets arkiv, Riksarkivet i Vasa (RA, Vasa).
 3. Ekonomiedepartementets protokoll 10.8.1852, Senatens arkiv, Riksarkivet i Helsingfors (RA, Helsingfors).

att forma städerna efter rådande ideal och lokala behov. Efter bränderna kom städerna att regleras i kejserligt fastställda stadsplaner, vilket innebar att kontrollen av alla byggnadsarbeten i städerna var noggrann. Ritningar skulle granskas och eventuella brott mot byggnadsordningen åtgärdas. I kombination med höga tomtpriser och svårigheter för de fattiga att lyfta lån blev lösningen för många att bosätta sig utanför städerna, där regleringarna inte gällde och provisoriska boningar kunde byggas. I Björneborg bosatte sig den fattigare delen av befolkningen efter branden sydväst om staden intill landsvägen till Åbo. En bosättning avskild från den övriga staden uppkom alltså direkt efter branden. Vasa kom att återuppbyggas närmare kusten och flytten resulterade i att en del av befolkningen blev kvar i det gamla stadsområdet som låg knappa tio kilometer från den nya staden.

I denna uppsats ligger fokus på den fattiga stadsbefolkningen och på dess plats i den nya rumsliga ordningen som skapades i Björneborg och Vasa efter bränderna. Innan bränderna var städerna relativt stora och typiskt förindustriella. Den mantalsskyldiga befolkningen i Björneborg uppgick 1851 till knappa 6 000 och i Vasa till dryga 3 000. Manufakturverksamhet hade funnits sedan svenska tiden men industrialiseringens genombrott skedde i slutet av 1800-talet, precis som i det övriga Finland. För kuststäderna var handel och sjöfart givetvis viktigt men också hantverk hörde till de dominerande näringarna. Den sociala geografin i städerna motsvarade före 1852 den av en typisk tidigmodern stad. Även om vissa områden beboddes av de mera välbärgade så fanns inga explicit utsedda områden för fattiga. Många yrkesgrupper bosatte sig med sin yrkesverksamhet och med vardagliga behov i åtanke. Gällande förvaltningen fanns en stor skillnad mellan städerna: Vasa var trots sin storlek residensstad för guvernören, länets huvudstad och en av landets tre hovrätter hade sitt säte i staden.⁴

Bränderna i Björneborg och Vasa var typiska för sin tid. Omfattande bränder var ett återkommande gissel för städer i Finland fram till början av 1900-talet. Enligt Risto Suikkari inträffade den sista finska stadsbranden 1916 i Uleåborg och allenast under 1800-talet förstördes ett trettiotal städer i bränder. Följderna för städerna och deras invånare

4. Mantalslängder för Vasa stad 1837–1857, Bfa:1, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa. Mantalslängder för Björneborgs stad 1851–1857, Gb:3, Magistratens i Björneborg arkiv, RA, Åbo; Juhani Saarinen, *Porin historia* III. 1809–1939 (Kokemäki 1972), s. 92–93.

varierade, men i regel kan man säga att bränderna krävde förhållandevis få dödsoffer medan de materiella skadorna ofta var stora.⁵ Den delen av befolkningen som drabbades värst var den som redan före bränderna hade haft det svårt: änkor, ålderstigna, värnlösa barn och övriga personer som tillhörde den icke-produktiva delen av befolkningen och personer som saknade släktingar som kunde underlätta deras situation genom att till exempel erbjuda husrum.⁶ Både Björneborg och Vasa försökte underlätta krisen för invånarna och ordnade efter bränderna ett omfattande hjälparbete för att lindra den drabbade befolkningens nöd. Arbetet finansierades genom både stöd från till exempel överheten, föreningar och donationer av privatpersoner i grannstäderna. Den egentliga verksamheten blev dock relativt kortvarig och nödhjälpen fördelades dessutom något ojämnt och till fördel för städernas rikare befolkning.⁷

Återuppbyggnaden av Björneborg kom trots den omfattande förstörelsen i gång mycket snabbt. Detta berodde delvis på att man tidigt fattade beslutet att ”någon flyttning af staden icke måtte komma ifråga, utan den afbrända delen deraf få återuppbyggas å förra stället”.⁸ En ny stadsplan efter modell av Carl Ludvig Engels plan för Åbo godkändes av senaten redan hösten 1852.

Vasas återuppbyggnad gick däremot långsammare och staden hamnade efter branden i ett slags mellantillstånd. Ur Vasa stads aska reste sig redan under hösten 1852 en stad av provisoriska stugor bebodda av representanter för samhällets alla skikt. Till stadens tillfälliga karaktär bidrog dessutom att branden gav upphov till en diskussion om platsen för stadens återuppbyggnad. De som förespråkade att staden skulle flyttas till kusten för att gynna sjöfarten gick segrande ur diskus-

5. Risto Suikkari, *Paloturvallisuus ja kaupunkipalot Suomen puukaupungeissa – historiaasta nykypäivään*, Oulun yliopisto, arkkitehtuurin osasto julkaisu A42 (Oulu 2007) s. 87.

6. Efter branden flyttade cirka 500 personer från Vasa till andra orter i stadens omnejd. En flytt till den närliggande landsbygden var emellertid inte alltid problemfri. En del av de som hade ekonomiska förutsättningar valde att bli kvar i staden eftersom landsbygdsbefolkningen utnyttjade stadsbornas svaga ställning genom att kräva oskäligt höga hyror. En del av tjänstemännen skickade dock delar av eller hela sin familj till andra orter i väntan på att stadens framtid skulle avgöras. *Ilmarinen* nr 65 9.10.1852, nr 63 25.9.1853; Guvernörens berättelse över tillståndet i Vasa län 1853, Daa: 6 Länskansliets arkiv, RA, Vasa.

7. Ekonomiedepartementets protokoll 26.6.1852, Senatens arkiv, RA, Helsingfors. *Wasa-bladet* nr 4 28.1.1865.

8. Magistratens protokoll 13.8.1852, Cj:23, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa.

sionen och Vasas kommande flytt fastställdes av kejsaren den 1 mars 1854. Vasa nygrundades närmare havet som Nikolaistad 1862.⁹ Också Nikolaistads rutplan hade Engels Åbo som förebild. Både Björneborg och Vasa återuppbyggdes alltså med breda esplanader och brandgator för att kriserna 1852 inte skulle upprepas.

Perspektiv på den nya rumsliga ordningen och stadens fattiga befolkning

Syftet med denna uppsats är att visa hur och varför man i Björneborg och Vasa skapade en rumslig segregering efter bränderna och att exemplifiera debatten om den marginaliserade befolkningen såväl i offentligheten som inom städernas förvaltning. Uppsatsen vilar på antagandet att samhällets spatiala organisering producerar det sociala lika mycket som de sociala relationerna formar det spatiala. Rummet är alltså ingen självständig dimension som man kan bortse från då man undersöker mänskliga relationer, utan en sociokulturell process som aktivt reproducerar en social verklighet. Denna så kallade *spatial turn* är en central aspekt av ett återupptäckt intresse för den byggda omgivningens betydelse för social kontroll och makt och i bredare mening det sociala livets rumslighet.¹⁰ I uppsatsen kopplar jag det ovan nämnda teoretiska ramverket till forskningen om marginalitet och annorlundaskap. De marginella gruppernas historia fungerar som analysverktyg men också som ett sätt att avgränsa både forskningsfrågan och källmaterialet.

Intresset för samhällets marginella grupper har varit stort sedan 1970-talets kulturella vändning och den påföljande kritiken mot den dominerande makrohistoriska diskursen. Genom detta skifte i fokus har man i forskningen bland annat lyft fram etniska och sexuella minoriteter, utvecklingsstörda och andra som på något sätt avvikit från samhällets normer. I marginalhistoriens centrum står alltså förutom de marginella grupperna i sig också växelverkan med och uppfattningar

9. *Ilmarinen* nr 63 25.9.1852. I denna uppsats använder jag mig av namnet Vasa för det som officiellt hette Nikolaistad och gamla Vasa för det tidigare stadsområdet.

10. Se till exempel: Edward W. Soja, *Postmodern Geographies. The Reassertion of Space in Critical Social Theory* (Wiltshire 1989); Edward W. Soja, *Thirdspace. Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places* (Oxford 1996); Jörg Döring & Tristan Thielmann, 'Einleitung: Was lesen wir im Raume? Der Spatial Turn und das Geheime Wissen der Geographen', Jörg Döring & Tristan Thielmann (Hrsg.), *Spatial Turn. Das Raumparadigma in den Kultur- und Sozialwissenschaften* (Bielefeld 2008); Mike Crang & Nigel Thrift (eds), *Thinking Space* (London 2000); Henri Lefebvre, *The Production of Space* (Oxford 1991).

av det annorlunda och det som avviker från en samhällelig norm. Studiet av de marginaliserade är alltså studiet av ett maktförhållande där utgångspunkten förenklat är att samhället kan delas in i subjekt, de som handlar, och objekt, de som är målet för handlingen.¹¹ Givet är att världen inte är så enkel; det finns oundvikligen alltid ett visst aktörskap – också i marginalen.

Även om den fattiga stadsbefolkningen knappast kan anses tillhöra de ”traditionella” marginaliserade som fått för lite utrymme i forskningen hävdar jag att grundidén i studiet av marginaliserade är fruktbar i detta fall. I denna uppsats utgörs det normala av att bo i staden i ordnade förhållanden och det avvikande av att bo i utkanten av staden i oordnade förhållanden. Den del av befolkningen som bodde i sådana här förhållanden, i det som varken var stad eller landsbygd, var oftast att betrakta som både socialt och juridiskt marginaliserad och till stor del bestående av den icke aktiva delen av befolkningen. Hur den här delen av befolkningen behandlades när hela lokalsamhället genomgick en kris ger följaktligen en god insikt i samhällets värderingar.

Uppsatsen har två huvudsakliga forskningsfrågor:

1. Vilken syn hade man på den fattiga befolkningen som bosatt sig utanför städerna?
2. På vilket sätt kom stadsplanering att utgöra en lösning på utmaningen med att en stor folkmängd bosatte sig utanför stadens område?

Genom undersökningen visar jag på hur samhällets marginaliserade behandlades men också på hur rumslig marginalisering konstruerades. I enlighet med modern stadshistorisk tradition jämför jag och kontrasterar utvecklingen i Björneborg och Vasa med varandra i syfte att å ena sidan göra undersökningen mer allmängiltig och å andra sidan

11. Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge* (Connecticut 1997); Toivo Nygård, *Eri-laisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa* (Jyväskylä 2001); Pirjo Markkola & Jarmo Peltola (toim.), *Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan* (Tampere 1996); Michel Foucault, *Övervakning och Straff. Fängelsets födelse* (Lund 1987); Kustaa H. J. Vilkkuna, *Katse menneisyyden ihmiseen – valta ja aineettomat elinolot 1500–1850* (Helsinki 2010); Lars Andersen, Poul Duedahl & Louise N. Kallestrup (red.), *De måske udstødte. Historiens marginale eksistenser* (Viborg 2005).

att enklare se, och påvisa, det karakteristiska i mina undersökningsobjekt. Genom att jämföra två orter som går igenom samma kris vill jag påvisa slumpens betydelse i stadsutveckling men också lyfta fram lokalsamhällets särprägel.¹² Det huvudsakliga källmaterialet i uppsatsen utgörs av handlingar som producerats av respektive stads magistrat, städernas byggnadskommittéer och av guvernörernas arkiv. För att redogöra för den offentliga debatten i städerna använder jag mig av de tidningar som publicerats i städerna under den undersökta perioden. I Vasa/Nikolaistad publicerades tidningarna *Ilmarinen* (1847–1855) och *Wasabladet* (1856–) under undersökningsperioden. Vad gäller Björneborg är situationen mera komplicerad. Den första tidningen som trycktes och gavs ut i Björneborg, *Björneborgs Tidning*, såg dagens ljus först i juni 1860. Under resten av den undersökta tiden från 1860 trycktes *Porin kaupungin sanomia* och *Lännetär* också i staden. Innan 1860 lästes dock *Åbo Underrättelser* och *Sanomia Turusta* flitigt i staden varför jag också undersökt dessa.¹³

De marginaliserade, staden och stadens marginaliserade

Den kulturella vändningen och det ökade intresset för dem som tidigare blivit bortglömda – alternativt åsidosatta – av historiker har breddat forskningsområdena och bidragit med nya synvinklar som synliggjort både individer, grupper och fenomen. I forskningen har man fokuserat både på de marginaliserade i sig och på samhällets bemötande av de marginaliserade.

En ledande tanke i all forskning om marginaliserade och marginalisering har sålunda varit att det avvikande bekräftar normen och att det onormala definierar det normala; studieobjekten och forskningsuppgif-

-
12. Peter Clark, *European Cities and Towns* (Oxford 2009); för exempel på jämförande stadshistorisk forskning: Janet Polasky, *Reforming Urban Labor: Routes to the City, Roots in the Country* (Ithaca 2010); Håkan Forsell, *Hus och hyra. Fastighetsägande och stadstillväxt i Berlin och Stockholm 1860–1920* (Stockholm 2003). Om komparation som vetenskaplig metod se till exempel: Heinz-Gerhard Haupt, 'Comparative history – a contested method', *Historisk tidskrift* 127 (2007:4); Jürgen Kocka, 'Asymmetrical historical comparison: The case of the German sonderweg', *History and Theory* 38 (1999:1); Risto Alapuro & Ilkka Arminen (toim.), *Vertailevan tutkimuksen ulottuvuuksia* (Helsinki 2004).
 13. Päiviö Tommila (toim.), *Suomen lehdistön historia 7. Hakuteos Savonlinna – Övermarks tidning* (Jyväskylä 1988), s. 309–311. *Åbo Underrättelsers* läsekrets i Björneborg var 1852 tidningens fjärde största.

terna uppvisar följaktligen mycket stor variation. I till exempel antologierna *Kuokkavieraiden pidot* och *De måske udstødte* behandlas allt från ungdomsbrottlighet på Karelska näset och bemötandet av handikappade i Finland under sent 1800- och tidigt 1900-tal till utomäktenskapligt könsumgänge som en avvikande handling i 1700-talets Danmark och formuleringen av en arbetslöshetsdiskurs i Danmark vid sekelskiftet 1800–1900. Vidare har man bland annat lyft fram lösdrivare, bygdeoriginal, handikappade, sinnessjuka och etniskt avvikande, orsaker till marginalisering och samhällets normaliserande praktiker. Under senare år har bland annat romernas historia fått stor uppmärksamhet i Finland och viktig forskning har gjorts om till exempel etnifierad småhandel och mötet med ”främmande element”.¹⁴

1800-talets stora befolkningstillväxt, den begynnande industrialiseringen och städernas förvandling har länge varit av intresse i finsk urbanhistorisk forskning. Ett tidigt exempel är Sven-Erik Åströms *Samhällsplanering och regionsbildning* där han granskar samspelet mellan planerad och spontan regionsbildning i Helsingfors under två historiska situationer: i den förindustriella, socialt stratifierade, auktoritära kejsardömetens residensstad och i den industrialiserade huvudstaden. Pekka Toivanen gör en liknande undersökning om Jakobstads övergång från sjöfartsstad till industristad under andra hälften av 1800-talet. Åströms grundtes är att staden formas utifrån vissa specifika utgångspunkter som är unika för varje samhällssystem eller historisk situation. Åström lyfter också fram stadsplaneidealets inbyggda differentieringsmekanism: staden skulle vara representativ, prydlig och ge ett ordnat intryck. Genom att i byggnadsordningen fastställa till exempel

14. Toivo Nygård, *Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa* (Jyväskylä 2001); Jarmo Peltola & Pirjo Markkola (toim.), *Kuokkavieraiden pidot. Historian marginaalista marginaalihistoriaan* (Tampere 1996); Lars Andersen, Poul Duedahl & Louise N. Kallestrup (red.), *De måske udstødte. Historiens marginale eksistenser* (Viborg 2005). Se även till exempel: Kustaa H. J. Vilkkuna, *Katse menneisyyden ihmiseen – valta ja aineettomat elinolot 1500–1850* (Helsinki 2010); Toivo Nygård, *Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa* (Jyväskylä 1985); Willy Frick, *Strukturomvandling och social utslagning. En analys av sambanden mellan social struktur och social missanpassning och utslagning under perioden 1860–1975* (Umeå 1982); Lynn Åkesson, *De ovanligas betydelse* (Helsingborg 1991); Panu Pulma (toim.), *Suomen romanien historia* (Helsinki 2012); Johanna Wassholm, 'Handel i marginalen. Den judiska småhandeln och lokalsamhället i Åbo i slutet av 1800-talet', *Historisk tidskrift för Finland (HTF)* 102 (2017:4), s. 589–618.

att enbart stenhus fick byggas invid torg eller längs huvudgatorna så hade den fattigare befolkningen flyttats till stadens utkanter. De mest eftertraktade tomterna var dessutom dyra. Stadsplanerna i sig var alltså inte differentierande. Detta hindrade ändå inte social rang och framför allt ekonomiska villkor från att förflyttas till stadsrummet. Också Carl Jacob Gardberg har lyft fram den förindustriella stadens rutplan och syftet att skapa en enhetlig stadsbild med tilltalande utseende som en grundläggande orsak bakom urban differentiering i Finland.¹⁵ Rutplanen bidrar onekligen till differentieringen i finska städer, inte minst eftersom det i den kejsrerliga förordningen om städers bebyggande från 1856 explicit uttalas att skilda områden för fattiga kan utses i städerna. Detta hjälper oss ändå inte att förstå vilken typ av samhälle som förverkligade en dylik segregering. För att komma åt detta räcker det inte med att konstatera det rent geografiska utan man bör också beakta de aktiva val som görs i stadsplaneringen och vilka föreställningar som styr diskussionerna om befolkningen och om stadsrummet.

I både *Porin historia* och *Vasa stads historia* har bränderna 1852 en given plats. Följderna för befolkningen i städerna behandlas dock ytligt – man håller sig till den stora berättelsen. Den branddrabbade befolkningen står dock i fokus i till exempel L. I. Kaukamaas, Pirita Frigrens och Timo Vuorikoskis forskning. Kaukamaa behandlar förstadsfrågan i Björneborg i artikeln ”Porin esikapunkikysymys” och Frigren undersöker i sin pro gradu-avhandling de personer som bodde utanför Björneborg efter branden och fram till dess att en stadsdel för arbetarklassen grundades. Vuorikoski i sin tur reder ut debatten kring

15. Sven-Erik Åström, *Samhällsplanering och regionsbildning i kejsartidens Helsingfors. Studier i stadens inre differentiering 1810–1910* (Helsingfors 1957); Carl Jacob Gardberg, 'Bebyggelse och sociala miljöer' i *Liv-arbete-miljö i kuststaden* (Helsingfors 1986); Pekka Toivanen, 'Från sjöfartsstad till industristad. Jakobstad under senare hälften av 1800-talet', *Liv-arbete-miljö i kuststaden* (Helsingfors 1986). Vidare forskning om städer i brytningsskeden och differentiering inom städer se till exempel: Heikki Waris, *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin Pitkän sillan pohjoispuolelle* (Tapiola 1973); Pertti Haapala, *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920* (Vammala 1986); Anneli Juntto, *Asutokysymys Suomessa. Topeliuksesta tulopolitiikkaan* (Helsinki 1990); Laura Kolbe, *Kulosaari – Unelma paremmasta tulevaisuudesta* (Keuruu 1988); Søren Bitsch Christensen (red.), *Den moderne by*, Danske bystudier 3 (Aarhus 2006); Mats Deland, *The Social City. Middle-Way Approaches to Housing and Suburban Governmentality in Southern Stockholm 1900–1945* (Stockholm 2001); Hossein Sheiban, *Den ekonomiska staden. Stadsplanering i Stockholm under senare hälften av 1800-talet* (Lund 2002).

flytten till Nikolaistad och hur befolkningen slutligen placerade sig i den nygrundade staden.¹⁶

Kaukamaas undersökning är utförlig men kan kompletteras. Han konstaterar visserligen mycket riktigt sambandet mellan branden och framväxten av det han kallar *Kuoppakaupunki*¹⁷ och anläggandet av en förstad, men han problematiserar inte utvecklingen desto mera. Kaukamaas slutsats är att förstaden grundades som en följd av en rådande bostadsbrist och för att en del av stadens invånare var hemlösa. Saken var dock mycket mer invecklad än så. För det första saknade ingen bostad. En del bodde visserligen i gropar och andra i dåligt konstruerade stugor, men ingen i staden saknade tak över huvudet. För att bättre kunna förstå synen på de fattiga måste man börja från ett enkelt konstaterande: förstaden uppfördes inte enbart för att råda bot på bostadsbrist, den förväntades ha en del andra funktioner. Detta beaktar Kaukamaa inte trots att han på ett tillfredsställande sätt redogör för polemiken i stadens tidningar. Kaukamaa väljer inte heller att problematisera orsaken till att jordboningarna började uppfattas som ett problem. Han placerar inte heller händelserna i Björneborg i någon större kontext utan ser det som sker i staden som enbart något relaterat till stadens återuppbyggnad.

Pirita Frigren har använt sig av ett digert material och följt upp de personer som hon i olika material funnit hänvisade till som boende utanför staden. Hon diskuterar bland annat i vilken mån de som bodde utanför staden ansågs vara stadsbor av de övriga och vilka rättigheter och skyldigheter mot samhället de hade. Hon konstaterar att de som bodde utom staden i det stora hela hade samma rättigheter och

-
16. Saarinen, *Porin historia*; Katarina Andersson, Pekka Hirvonen, Jorma Kallentautio, Eija Piispala, Holger Wester, *Vaasan historia IV 1853–1917* (Vaasa 2006); L.I. Kaukamaa, 'Porin esikaupunkikysymys 1860-luvulla', *Historiallinen arkisto* nr 56, s. 315–339; Pirita Frigren, "Kaupungin wierustalla". *Porin kaupungin ulkopuolella asuneiden kaupunkilaisuus ja alueen aikalaisuuttuvuudet 1852–1864*, otryckt avhandling pro gradu, Suomen historia (Jyväskylän yliopisto 2009); Timo Vuorikoski, *Nikolainkaupungin asemakaava ja väestö Vaasan palosta vuoteen 1864*, otryckt avhandling pro gradu (Helsingin yliopisto 1973).
17. Med *Kuoppakaupunki* avser Kaukamaa främst området sydväst om stadens gränser i närheten av landsvägen till Åbo. De olika områdena som inkluderas är Malmriorna, Mellanriorna och Hagariorna. Trots att majoriteten av befolkningen som bodde utanför staden bodde vid Malmriorna använder jag mig i denna uppsats av benämningen Riorna i stället för *Kuoppakaupunki*. Benämningen *Kuoppakaupunki* härrör från att en del av befolkningen i utkanten av staden bodde i jordkulor och grottiliknande boningar.

skyldigheter som de som bodde inom staden. Denna slutsats drar hon utifrån de personer som hon lyckats följa upp. Hennes gedigna, men i viss mån opreciserade, arbete ger en insikt i vilken typ av människor som vid olika tillfällen bodde utanför Björneborg, men problemet är att personerna som hon behandlar utgör en försvinnande liten del av de som bebodde området. Frigren lyckas ändå påvisa att området i utkanten av Björneborg uppstod som en följd av branden men att den kvarstod av andra orsaker och att det inte nödvändigtvis enbart var branddrabbade björneborgare som bodde vid Riorna.

Befolkningen i utkanten av städerna efter bränderna

Utslag: Som svarandenas ifrågavarande boningar uppförts, utan dertill erhållet behörigt tillstånd, samt endast, med avseende å svarandenas behof af boningsrum under stadens återuppbyggande hitintills fått begagnas, alltså och då den plan hvarå sagde boningar äro inrättade sedermera blifvit bestämd för uppförande af riebbyggnader pröfvar magistraten med afseende jemväl å ofvannämnde boningars eldfarlighet, rättvist åläggja svarandena en hvar att innan den 1 december innevarande år [1860] från desamma bortflytta.¹⁸

Ovan citeras Björneborgs magistrats beslut att vråka tolv personer från ett område i utkanten av staden, de så kallade Riorna, där dessa – och flera andra – efter branden 1852 byggt boningar av varierande kvalitet. Magistratens vråkningsbeslut 1860 var den första åtgärden riktad mot boningarna vid Riorna. Samtidigt utgjorde beslutet ett officiellt erkännande av att en del av befolkningen inte ännu lyckats återskapa sina liv efter branden. Fallet fick sin början då tre män presenterade en klagan till magistraten över att det område i stadens utkant som de 1857 erhållit tillstånd att bygga rior på beboddes av åtskilliga personer som levde i ”gropar eller jordvåningar och andre boningar”.¹⁹ Magistraten beslutade som ovan skildrats att vråka tolv personer från deras boningar eftersom dessa befann sig för nära de planerade riorna och dessutom var byggda på stadens mark utan officiellt tillstånd. Man gav svarandena tid till december att verkställa flytten, men också möjligheten att med ett skriftligt besvär inom trettio dagar överklaga domen till guvernören. Ett besvär överlämnades till guvernören och saken återupptogs för behandling i magistraten i november. Beslutet ändrades inte.

De ovan nämnda tolv personerna utgjorde emellertid enbart en bråkdel av de som bodde vid Riorna. Pirita Frigren har lyckats fast-

18. Magistratens protokoll 27.6.1860, Cj: 31, Magistratens i Björneborg arkiv, RA, Åbo.

19. Magistratens protokoll 27.6.1860, Cj: 31, Magistratens i Björneborg arkiv, RA, Åbo.

ställa att minst 94 personer – i vissa fall med familjemedlemmar – i något skede under perioden 1852–1865 bott utanför staden. De som lämnade spår efter sig i offentliga handlingar var alltså till antalet rätt få. Frigren sammanfattar gruppen som småfolk och deras familjemedlemmar eller änkor.²⁰ Också L. I. Kaukamaa har försökt bestämma antalet personer som bodde vid Riorna genom att räkna ut behovet av husrum i staden efter branden. Kaukamaa utgår dock från ett statistiskt problem och tänjer på det tillgängliga källmaterialets informationsinnehåll beträffande frågan.²¹

Även om de ovanstående försöken att fastställa storleken på befolkningen vid Riorna ger en intressant mikrohistorisk inblick i vilka som bodde vid Riorna och i hur befolkningstätheten och stadens återuppbyggnad utvecklades i slutet av 1850-talet så kan man inte med säkerhet veta hur många som bodde i området. Faktum är att inte ens någon samtida visste exakt hur många som bodde där. I tidningsdiskussionerna användes ofta vaga uppskattningar som ”hundratals”, ”en mängd”, ”en hel befolkning” och ”ett hundratal matlag”. Mera exakta uppgifter hade man inte att tillgå.²² Befolkningen blev dessutom i den offentliga diskussionen och av stadens förvaltning kategoriserad som bestående av kringstrykande brottslingar, lata fattiga och överhuvudtaget personer som förde ett osedligt leverne.²³

Storleken på befolkningen i gamla Vasa är betydligt enklare att bestämma än den vid Riorna i Björneborg. Kort efter att flytten till det nya området blev ett faktum och gamla Vasa därmed ett provisorium började en del av stadsbefolkningen flytta in till den nya staden. Från och med 1857 började man i mantalslängderna uppföra boende både i Vasa och i Nikolaistad.

Vasas stadsrättigheter upphörde 1862 och Nikolaistad blev officiellt den nya länshuvudstaden. I samband med detta flyttade största delen av befolkningen sina hus från gamla Vasa till den nya staden. Av de drygt femhundra personerna som bodde kvar i Vasa 1864 var cirka

20. Orig.: ”pieneläijä ja heidän perheenjäseniään tai leskiään”, Frigren, ”*Kaupungin wierustalla*”, s. 128.

21. Kaukamaa, *Porin esikaupunkikysymys*, s. 317, 331–333.

22. Se till exempel: *Björneborgs Tidning* nr 8 22.2.1861, nr 19 10.5.1861, nr 5 4.2.1862, nr 42 18.10.1861; *Porin kaupungin sanomia* nr 24 22.11.1860.

23. Magistratens protokoll 27.6.1860, Cj: 31, Magistratens i Björneborg arkiv, RA, Åbo; *Björneborgs Tidning* nr 5 4.2.1862.

hälften mantalsskyldiga. De övriga var befriade på grund av ålder – de var alltså för gamla eller för unga för att krävas på mantal – eller av ”annan laga orsak”. Befolkningsstrukturen i gamla Vasa är tydlig. 208 personer var befriade som minderåriga och av de totalt 84 som var befriade från mantal på grund av ålder var 68, det vill säga 80 procent, kvinnor. Hela 60 procent av alla de kvinnor i Nikolaistad som på grund av ålder var befriade från mantal bodde i gamla Vasa. Av dem som var befriade av annan orsak var också en överväldigande majoritet kvinnor, 42 av totalt 59.²⁴ Männerna som tillhörde denna grupp var före detta soldater och kvinnorna soldatänkor eller fattighjon. Inom den nya staden var situationen en helt annan. De inom staden boende som befriats som fattighjon uppgick till åtta personer, samtliga änkor, varav två bodde hos sina barn. Resten var soldatänkor. Samtliga män som befriats av andra orsaker var soldater.

Brottslighet, elände och demoraliserande förhållanden i stadens utkanter

Den direkta orsaken till att en del av befolkningen bodde i ofördelaktiga förhållanden utanför städerna var givetvis bränderna 1852. Efter bränderna hade alla stadsbor blivit tvungna att ty sig till diverse nödlösningar gällande boendet. Skillnaden var att den fattigare befolkningen i allmänhet hade betydligt sämre förutsättningar för att återskapa sina liv än den förmögna befolkningen. Då städerna efter bränderna fick nya stadsplaner och återuppbyggnaden kontrollerades noggrant blev det i praktiken mycket utmanande för de fattiga att bygga hus i enlighet med de nya stränga kraven. Eftersom man i början inte heller uppmärksammade behovet av områden där tomtpriserna var lägre och kraven något lättare blev lösningen för många fattiga stadsbor att tillfälligt bosätta sig utanför stadens egentliga område. Deras nödlösningar blev i många fall permanenta förhållanden.

I Björneborg kom det faktum att boningarna i utkanten av staden blev bestående efter branden att leda till en offentlig tidningsdebatt. Orsakerna till att boningarna stod kvar långt efter branden ansågs å ena sidan vara den lägre klassens negativa egenskaper, som till exempel lättja, och å andra sidan ett uttryck för såväl ett negligerande samhälle som strukturella sociala problem. Också det problem som dessa boningar i marginalen ansågs utgöra var mångfacetterat. I ett brev riktat till ”den

24. Mantalslängder för Vasa stad 1858–1866, Bfa: 2, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa.

vördande allmänheten” menade skribenten att man gjorde allt för att råda bot på problemen vid Riorna men utan framgång. Trots att man gripit de brottsliga och fattigvården mättat de hungriga och klätt de nakna hade man inte löst problemet. Det verkade som om samhället hotades av ”ett hemligt ondt, en kräfte, som i sin för blicken undangömda verkstad oaf-låtligt fortsätter sitt förstöringsarbete”.²⁵ Denna kräfte fick, enligt skri-benten, sin näring av okunskap, ofördelaktiga förhållanden och brist på människokärlek. Brottsmålsstatistiken pekade på utvecklingen och de kringstrykande tiggarnas ökande antal i staden talade likaså sitt tydliga språk om situationens allvar; det fanns en överhängande risk att proble-met likt en sjukdom skulle sprida sig till andra delar av staden.²⁶ En lik-nande tanke kan skönjas i samma tidning i början av 1861 då signaturen *Toivo* i hårda ordalag beskrev Riorna som en plats där all tänkbar omo-ralisk verksamhet ägde rum och som snabbast möjligt borde åtgärdas:

[En hel befolkning bor] utanför staden i de såkallade ”groparne” hwarest eländet, sjukdomen, osedligheten och brottet hafva sin privilegierade bostad. Detta onda fordrar ett hastigt och kraftigt botemedel, det måste bortskäras med rötterna, innan det hinner sprida sitt gift ända till samhällets kärna och blifwa obotligt.²⁷

Boningarna *per se* var alltså inte hela – eller ens det huvudsakliga – problemet. Det var i stället de fenomen som kunde knytas till dem som var oroväckande. Problemet var att boningarna i värsta fall kunde leda till en allmän demoralisering av samhället som ett resultat av att elände, lättja, dryckenskap och sjukdom obehindrat kunde frodas i materiellt ofördelaktiga förhållanden. Resonemangen om hotet, och vilket det var, återspeglas väl i en artikel som man valde att publicera i *Björneborgs Tidning* då diskussionen gick som hetast. Artikeln hade ursprungligen publicerats i *Revue des deux Mondes* och publicerades nu i Finland eftersom dess innehåll också delvis ansågs beskrivande för förhållandena i Björneborg.²⁸

25. *Björneborgs Tidning* nr 11 14.9.1860.

26. *Ibid.*

27. *Björneborgs Tidning* nr 8 22.2.1861.

28. Jules Simons artikelserie ”La salarie et la travail des femmes” I–IV publicerades under perioden januari 1860 och mars 1860 i *Revue des deux Mondes*. Fokus i artiklarna ligger på kvinnor inom industrin, filantropin och i institutioner som skolväsendet. Publiceringen av artikeln påvisar tydligt att idéer från utlandet hade en betydande roll i diskussionen om den sociala frågan i Finland, se till exempel: Alexandra Ramsay, *Huvudstadens hjärta. Filantropi och social förändring i Helsingfors – två fruntimmers-föreningar 1848–1865* (Ekenäs 1993), s. 28.

I det stora hela motsvarar artikelns innehåll och skribentens ståndpunkter de som redan tidigare hade skrivits och publicerats i tidningen. Alla sorters allmosor, såväl sporadiskt som regelbundet utdelade, hade samma följd: de födde en slug tiggare vars enda bedrift var att oavbrutet utveckla konsten att väcka medlidande. De kontanta allmosorna skapade alltså enbart lättja. Försökte man ge stöd och bidrag *in natura* möttes man av samma problem i en annan form, samma sluga tiggare lyckades ändå förvandla ”bröd och kläder till brännvin”.²⁹

Problemet med allmosorna var ändå inte enbart att de missbrukades. Missbruket av allmosorna hade nämligen konsekvenser som gick utom tiggaren. Förutom att tiggaren blev allt latare lockades den hederliga arbetaren, som av andra orsaker än lättja hamnat i samma omgivning som den ovan nämnda listiga tiggaren, av den sysslolöses leverne varpå ”dessa skamliga vanor fortplantas från granne till granne, och sluta med att innästa sig i hela kvarter”.³⁰ Allmosorna hade alltså enligt detta resonemang inga som helst positiva verkningar, de åtgärdade inte problemet, utan bidrog tvärtom till att sprida det. Artikeln återspeglar också det problematiska förhållandet till den fattigare klassen: tudelningen mellan vad som ansågs vara rättfärdig fattigdom och vad som var självförvållad fattigdom. Samtidigt som man var ense om att de senare skulle ges understöd fanns en rädsla för att ett ökat fattigunderstöd skulle resultera i ett släkte av lata arbetare.³¹ Lättjan, superiet och brottligheten var alltså något som i värsta fall kunde sprida sig till ”samhällets kärna”. Ett annat scenario var att området skulle bli en samlingsplats för löst folk då sådant befann sig på orten och att man slutligen skulle förlora all kontroll över underklassen. Denna farhåga hade enligt magistraten redan besannats då man i anknytning till vräkningsbeslutet konstaterade att Riorna var ett tillhåll för kringstrykande brottslingar.

Liknande problem hade man också i gamla Vasa. Medan stadens kommande stadsplan och plats ännu diskuterades fick man med tillstånd av magistraten bygga hus i gamla Vasa med villkoret att det resta

29. *Björneborgs Tidning* nr 18 3.5.1861.

30. *Ibid.*

31. Jouko Jaakkola, Panu Pulma, Mirja Satka & Kyösti Urponen, *Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia* (Tampere 2005), s. 110; Ramsay, *Huvudstadens hjärta*, s. 28; Gertrude Himmelfarb, *The Idea of Poverty. England in the Early Industrial Age* (Wiltshire 1984), s. 152.

huset skulle flyttas av ägaren om stadens nya plats eller kommande reglering så förutsatte. I slutet av 1856 bestämde ändå guvernören att inga nya byggnader skulle få resas i gamla Vasa och inflyttningen till den nya staden kom från och med början av 1857 att prioriteras.³²

På våren 1860, två år innan Nikolaistad officiellt grundades, behandlade man i magistraten ett problem som hade vuxit fram i området kring Brändö hamn. Hamnområdet hade sedan länge tillhört staden men hela Brändö lydde officiellt under tre olika församlingar: Vasa, Mustasaari och Malax. Lagskipningen och förvaltningen i området var även fördelad mellan de tre, av vilka Vasa geografiskt låg närmast. Det var främst området ägt av Malax som utgjorde ett bekymmer för Vasa. Där frodades nämligen olaga brännvinsbränning och övrig brottslig verksamhet som en följd av att Malax sockens kronolänsman inte hade möjlighet att på ett tillfredsställande sätt övervaka området och för att befolkningen i området ökat betydligt. Man föreslog därför att Brändö skulle övergå till Vasa genom ett ägobyte. Kejsaren godkände förslaget i februari 1861.³³

Något år senare möttes man av precis samma problem i gamla Vasa. Det gamla stadsområdet hade blivit hem för en folkklass som idkade olovlig brännvinsbränning och annan brottslig verksamhet. Skillnaden var emellertid den att stadsfiskalen hade befogenheter att åtgärda problemen i gamla Vasa. Vid en granskning av stadsfiskalens arbetsregister från senare hälften av 1862 ser man tydligt att området efter Nikolaistads grundande varit frekvent besökt av honom, men också

32. Magistratens protokoll 22.2.1858, Caa:38, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa.

33. Magistratens protokoll 16.5.1860, Caa: 40 och 27.3.1861 Caa:31, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa. Att de fattiga sökte sig till områden där kostnaderna för boendet och kravet på byggnaderna var lägst var inget unikt för de branddrabbade Björneborg och Vasa, tvärtom, det var ett fenomen som man mötte i Finland, i Norden och i det övriga Europa. I många stora städers utkanter bodde grupperingar av den mindre förmögna befolkningen som orsakade huvudbry för städernas andra invånare. Från och med 1830-talet började till exempel den östligaste delen av Helsingfors, Skatudden, att i allt större omfattning befolkas av stadens mindre bemedlade och arbetarklass. En likartad utveckling skedde i Tammerfors där området Kyttälä utanför staden från och med 1840-talet växte till en förstad med tusentals invånare, även den bestående av fattiga och arbetare. Båda var områden utan byggnadsordning eller någon annan ordning att tala om och var därför en olägenhet för de övriga i städerna. Det som Heikki Waris kallat "fattigdomens följeslagare", olagligheter, otukt och sjukdomar, frodades i områdena. Skatuddens ruckel revs i början av 1870-talet medan Kyttälä anslöts till Tammerfors – precis som Brändö anslöts till Vasa – senare samma årtionde i syfte att bättre organisera övervakningen och bättre hålla ett öga på invånarna.

att området i viss mån varit oroligt. Bara i september 1862 yrkades fyra personer laga ansvar för olaga brännvinsförsäljning, av dessa var samtliga kvinnor. Sjömansänkan Wörman hade bedrivit krogrörelse, medan de övriga tre sålt brännvin vid gatan. Under resten av hösten och under våren 1863 anmälde stadsfiskalen regelbundet folk, främst kvinnor, för olaga försäljning av brännvin. I april 1863 hade dock även ett dråp skett.³⁴

I en redogörelse för organiseringen av stadens fattigvård under året 1863 beskrevs gamla Vasa som ett område där ”hvarjehanda folk från andra orter [...] drifwa en twetydig näring”.³⁵ Den brottsliga verksamheten i sig var i alla fall delvis under kontroll, problemet var att folk från andra orter började samlas i det gamla stadsområdet.

Förhållandena i gamla Vasa utgjorde emellertid mera än bara ett problem relaterat till brottslighet. I augusti 1859, då en stor del av befolkningen redan flyttat till det blivande Nikolaistad, kunde man i *Wasabladet* läsa om följderna av att bo för länge i sådana förhållanden som rådde i det gamla stadsområdet. Skribenten bodde uppenbarligen själv i Vasa och hade iakttagit utvecklingen i området. Denna konstaterade att man hade det relativt bra jämfört med åren direkt efter branden, men att boendet i den gamla staden omöjlig kunde fortsätta i längden. Orsaken var att man snart skulle lära sig att leva utan det man saknade i Vasa, vilket skulle få följder för samhället. Exempelvis var det enda som påminde om tidens gång en ”mer eller mindre påpasslig brandwaks flämtningar nu och då uppe i vår gamla klockstapel”.³⁶ Man hade heller ingen kyrka, bara ett skjul, och det fanns sålunda ingenting som påminde ”om det offentliga lifwets höghet och allwar”.³⁷ Dessutom var det sociala livet obefintligt. De ”normala” samhälleliga förhållandena saknades alltså fullständigt i gamla Vasa, vilket i längden skulle ha negativa konsekvenser eftersom stadsbefolkningen riskerade att splittras.

Byggandet av den gamla staden resulterade i att ett antal personer byggde sina hus utan möjlighet att sedan flytta bort dessa då stadsrättigheterna för Vasa upphörde. Livet fortsatte i stället i gamla Vasa

34. Stadsfiskalens arbetsregister, Ad:6 1861–1863, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa.

35. *Wasabladet* nr 11 18.3.1865.

36. *Wasabladet* nr 34 27.8.1859.

37. *Ibid.*

som det hade gjort förut. Det enda undantaget var att befolkningen tillhörde den fattigare klassen.³⁸ Senast året efter den officiella flytten till Nikolaistad insåg man ändå att området blivit – eller i alla fall riskerade att bli – en samlingsplats för mer eller mindre asociala människor och att något måste göras åt situationen. Vid stadens rådhus lästes därför den 16 februari 1863 upp en kungörelse som även publicerades i *Wasabladet*, där de som olovligt bosatt sig i området uppmanades att flytta bort eller bli bortflyttade.³⁹ Magistratens hot om vräkning tycks dock ändå inte ha haft önskad effekt. Ännu två år senare bodde folk på det gamla stadsområdet:

Det elände och demoraliserande förhållande, som numera uppstått i det gamla Wasa och förwandlat dessa kojar till ett begärligt tillhåll för icke blott de qvarblifne från sjelfva staden, utan ock för en massa löst folk från angränsande socknar som, mirabile dictu, der tillåtas att nedslå sina bopålar och föra ett laglöst lif.⁴⁰

I det stora hela hade situationen inte ändrats. Fortfarande fanns en ”mängd ölhärbärgen och otaliga lönnkrogar” i området och dessutom massor av ”olyckliga och beklagansvärda barn, som der drifva ikring och göra allt ofog, utan tukt och uppfostran, uppmanade att tigga, ljuga och inlära alla möjliga laster”.⁴¹ Utöver detta bosatte sig fortfarande folk från andra orter i området.

Bristande övervakning av den farliga underklassen

Bosättningarna utanför Björneborg och Vasa upplevdes alltså som problem av flera orsaker. De två olika scenarierna i städerna är ändå i grunden följderna av samma problem; en bristande övervakning av en folkklass som man upplevde som på ett eller annat sätt farlig för samhället, antingen som moraliskt skadlig eller som något som störde den allmänna goda ordningen. Henry Nygård påpekar att det under början av 1800-talet skedde en förskjutning i intresse från befolkningens kvantitet till befolkningens kvalitet och att till exempel städernas polisordningar utgjorde ett uttryck för nya sätt att skapa och upprätt-

38. Stadsfiskalens arbetsregister 3.11.1862, Ad:6 1861–1863, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa.

39. Magistratens protokoll 16.2.1863, Caa:43, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa; *Wasabladet* nr 33 21.2.1863.

40. *Wasabladet* nr 6 11.2.1865.

41. *Ibid.*

hålla samhälleligt lugn. Till detta hörde bland annat också att man klart definierade en "farlig" klass eller alltså den del av medborgarna som krävde särskild övervakning. I polisordningarna för Vasa län fastställde man att bland annat drängar, sjömän och arbetskarlar var sådana och att grupperingar på fler än fem personer av dessa var förbjudna. Denna förskjutning hade sin grund i tidens borgerliga ideal som i sin tur blev starkt anknutna till stadsidealerna. Enligt Jens Toftgaard Jensen blev staden under 1800-talet för borgerskapet ett rum att forma enligt de rådande värderingarna: det ohälsosamma skulle hållas på avstånd och staden i det hela skulle vara en sund och behaglig miljö. Det var emellertid inte enbart sanitära frågor som betonades. Även personer som inte passade in i idealet skulle på ett eller annat sätt åtgärdas. Enligt Jensen skedde detta oftast genom att man isolerade sig från underklassen – detta var en stor förändring från praxis i den tidigmoderna staden där en fattig kunde bo granne med en rik handelsman – men också, precis som även Nygård påpekar, genom grundandet av polisinsättningar.⁴²

Skräckens för underklassens revolutionära utveckling var framträdande i Europa. Den växande skaran obemedlade sågs som ett potentiellt politiskt hot. Rädslan kom att stärkas ytterligare efter upproren under mitten av 1800-talet. Underklassen var moraliskt, ekonomiskt, socialt och politiskt farlig för samhället. Eftersom den var brottslig och försupen och för att den kostade samhället. Dessutom satte den gemenskapen på spel och splittrade samhället.⁴³ Även om man i mycket stor grad intresserade sig för utvecklingen i Europa så ansågs befolkningen utanför Björneborg och Vasa inte vara ett politiskt hot utan främst en olägenhet för att den inte gick att övervaka i tillfredsställande grad. I Björneborg medförde detta att det moraliska problem som folket utgjorde riskerade att sprida sig till det övriga samhället medan man i Vasa främst oroade sig för att den gamla staden blev ett tillhåll för löst folk. Befolkningen i gamla Vasa utgjorde dock, enligt en del av *Wasabladet*s skribenter, också ett bekymmer utifrån en moralisk

-
42. Henry Nygård, *Bara ett ringa obehag? Avfall och renhållning i de finländska städernas profylaktiska strategier 1830–1930* (Åbo 2004), s. 87–88; Jens Toftgaard Jensen, 'Borgerskabets idyl og monumentsætning ca. 1850–1920', Søren Bitsch Christensen (red.), *Den moderne by. Danske bystudier 3* (Aarhus 2006), s. 121–152; Se även Laura Kolbe, *Kulosaari; Om sundhetsideal och finska städer se också till exempel: Minna Harjula, Tehdaskaupungin takapihat. Ympäristö ja terveystampereella 1880–1939* (Tampere 2003).
43. Birgit Petersson, "Den farliga underklassen". *Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige* (Umeå 1993), s. 127–128.

synpunkt. Den stora mängden barn som bodde i området växte upp i förkastliga förhållanden och de övriga blev avskurna från ett redligt och normalt samhällsligt liv.

Problemdefinitionen i Björneborg och Vasa var mycket lika och i grunden handlade det om det moderna samhällets kontrollbehov. I bägge städerna lyfte man fram den ökade brottsligheten och det moraliska förfallet samt problemet med en otillräcklig övervakning. I offentligheten beskrevs områdena som dunkla och främmande, som om man ville knyta sig till den kontinentaleuropeiska diskussionen om framvuxna arbetarförstäder. Det gäller dock att komma ihåg att de undersökta områdena var mycket bekanta för alla stadsbor. Riorna utanför Björneborg låg inte geografiskt avlägset från staden utan i närheten av en landsväg, stadens begravningsplats och många stadsbors rior. Detta innebär alltså att området knappast var lika dunkelt och okänt som man på basis av tidningsdiskussionerna lätt kan ledas att tro. Riorna var de facto vad man kunde kalla neutral mark och utgjorde en typisk övergång mellan stad och landsbygd. Det var inte frågan om ett helt från den övriga staden avskilt område, utan om ett område som var trafikerat och utnyttjat av stadsbefolkningen. Situationen var liknande i gamla Vasa. Visserligen var avståndet till Nikolaistad runt sju kilometer men gamla Vasa var inte egentligen avskilt från staden. Skarpskyttebataljonen var stationerad i området, stadsfiskalen gjorde regelbundna besök och befolkningen infördes årligen i mantalslängderna. Vad gäller den antydda brottsligheten i områdena påvisar källmaterialet ingen märkbar skillnad i antalet förbrytelser inom städerna och utanför dem, om än en viss skillnad ändå fanns. I stadsfiskalens arbetsregister i Vasa kan man tydligt se att mängden förbrytelser av en viss typ – främst relaterade till brännvin – förekom mera i gamla Vasa än i Nikolaistad. Förbrytelser av olika slag vid Riorna utanför Björneborg förekom också men, precis som även Pirita Frigren konstaterat, inte i märkbart större omfattning än i den övriga staden.⁴⁴ Det bör också tilläggas att de behandlade områdena inte nämns i guvernörens berättelser för respektive läns tillstånd eller i biskopsvisitationer gjorda till Björneborg och Vasa. Problemen kan alltså mycket väl ha varit verkliga, men inte så allvarliga att högre instanser skulle ha reagerat på dem eller krävt att de åtgärdas. Att bägge områdena verkar ha dragit

44. Frigren, ”*Kaupungin wierustalla*”, s. 108–115, 129.

till sig folk från andra orter i någon mån verkar dock troligt. Det ter sig alltså som om diskussionerna om de fattiga i utkanterna av städerna starkt påverkats av inflytanden från utlandet. I all synnerhet tidningsdiskussionen i Björneborg är klart influerad av tankar från utlandet. Ett konkret exempel är publiceringen av artiklar från utlandet i syfte att ge perspektiv på och förstå situationen i staden.

Grundande av kvarter för den fattiga befolkningen

Medan situationen med den fattiga befolkningen i Vasa inte ledde till en egentlig offentlig diskussion i stadens tidningar blev boningarna vid Riorna i Björneborg föremål för en regelrätt debatt där både de fattiga och samhällets ansvar för dem diskuterades. En del av skribenterna förespråkade lösningar som hade sin grund i en positiv syn på underklassen och innehöll en implikation på att den gick att förbättra medan andra enbart såg ”glädjeflickor och supare” och följaktligen inga möjligheter till att lösa problemen med annat än maktmedel.

I både Björneborg och Vasa blev bostäder och tomtmark för den fattiga befolkningen den enda egentliga åtgärden riktad mot befolkningen i utkanten av städerna. Tanken låg på många sätt i tiden. Den sunda, väl ordnade, homogena staden som samlade befolkningen och fördelade den på ett tydligt hierarkiskt sätt var ett eftersträvansvärt borgerligt ideal. I både Björneborg och Vasa – precis som i till exempel Åbo – hade man dessutom på privatpersoners initiativ enligt utländsk förebild redan tidigare under 1850-talet bildat aktiebolag som skulle uppföra hus åt arbetarklassen. Varken arbetarbostäder eller privata initiativ i frågan om omsorgen för de mindre bemedlade var alltså främmande i städerna. I denna kontext är anläggandet av särskilda områden för den fattiga befolkningen snarare en självklarhet än det motsatta.

Förstaden i Björneborg

Kort efter att den nya kejserliga förordningen kungjorts i april 1856 tillsattes i Björneborg en kommitté vars uppgift var att i enlighet med de nya bestämmelserna utveckla en byggnadsordning för staden.⁴⁵ Det dröjde dock till december 1861 innan magistraten behandlade ett förslag där tomter för fattiga fanns med. Förslaget hade initierats

45. Borgerskapet valde kommitté 27.4.1856. Magistratens protokoll 3.11.1860, Cj: 31, Magistratens i Björneborg arkiv, RA, Åbo.

i och med föraren August Silfvers skrivelse till stadens äldste tidigare under hösten där han med stöd i förordningen 1856 krävde tomtmark för boningar åt stadens fattiga befolkning. Det dröjde ytterligare år innan frågan slutligen avgjordes eftersom stadens borgare var av annan åsikt än magistraten. Efter att det slutliga beslutet fattades hösten 1864 gjorde man ett kollektivt vräkningsbeslut riktat till alla som bodde vid Riorna: senast vid utgången av maj 1866 skulle alla ”afflytta och rasera deras ifr:de boningar”.⁴⁶ Redan samma år som beslutet om att anlägga en förstad fattades bosatte sig 82 personer i den. Under nästa år kom antalet inflyttade enligt mantalslängderna att fördubblas. Trenden var positiv under de följande åren och 1868 mantalsskrevs 254 personer fördelade på 97 hushåll i stadsdelen.⁴⁷

Nionde stadsdelen och Kvarteret för obemedlade i Nikolaistad

Till skillnad från i Björneborg kom idén om att utse ett speciellt område avsett enbart för den fattiga klassen i Vasa att väckas synnerligen snabbt. Guvernören hade i en skrivelse kort efter branden begärt att ”skilda tomtplatser utom stadens blifvande stakett måtte utses, hvarest den arbetande klassen af stadens befolkning ägde uppföra sin nödiga bonings- och uthus och vara bosatt” – möjligen med tanke på att forma om residensstaden enligt moderna ideal om en hierarkisk stad.⁴⁸ Redan hösten 1852 presenterades ett utkast till ny stadsplan där också tomter reserverades för den mindre bemedlade befolkningen.⁴⁹ Beslutet att flytta staden medförde dock att planen aldrig förverkligades.

Frågan om att utse ett område uttryckligen för de fattiga kom dock att aktualiseras i och med att ”den stora flytten” till Nikolaistad närmade sig och att en betydande del av stadens befolkning ännu bodde kvar i gamla Vasa. I slutet av 1861 skickade Nikolaistads byggnadskommitté en skrivelse till magistraten och föreslog att man skulle utse ytterligare tomter åt de fattiga. De tomter som i prissättningen 1856

46. Magistratens protokoll 13.3.1865, Cj: 36, Magistratens i Björneborg arkiv, RA, Åbo.

47. Mantalslängder för Björneborgs stad 1865–1869, Gb3: 42–Gb3: 45, Magistratens i Björneborg arkiv, RA, Åbo.

48. Magistratens protokoll 6.9.1852, Caa:32, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa; Enligt Anneli Mäkelä var guvernören Berndt Federley synnerligen engagerad i att utveckla och modernisera residensstaden Vasa. Anneli Mäkelä, *Vaasan kaupungin historia III 1809–1852* (Vaasa 1987), s. 242–251.

49. Magistratens protokoll 6.9.1852, Caa:32, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa.

blivit lämpliggjorda för de fattiga hade 1861 till stor del blivit bebyggda, men ändå hade större delen av stadens fattiga ännu ingen tomt eller bostad i Nikolaistad.⁵⁰ I april nästa år delgavs guvernörens beslut om att två kvarter skulle utses i utkanten av staden ”dock endast åt stadens fattigare befolkning”.⁵¹ Innan stadsrättigheterna upphörde i Vasa hade man alltså fått tillstånd till att överlåta två kvarter åt stadens fattigare befolkning. Detta område kom att bli den nionde stadsdelen.

Tomtantalet var ändå långt ifrån tillräckligt. Problemet med de fattiga i gamla Vasa fick sin slutliga lösning först i mars 1865. Då beslutade magistraten tillsammans med stadens äldste att området från korsningen mellan Korsholmsesplanaden och Fredsgatan till Klemetsögatan skulle utgöra ett fattigkvarter: *kvarteret för obemedlade*.⁵² Man skulle inte vara tvungen att inlägga någon tomtlösen och byggnaderna behövde inte följa strikta bestämmelser, men området skulle enbart få bebyggas fram till slutet av 1866. De hus som byggdes på området fick inte i framtiden ersättas eller tillbyggas. Tanken var helt tydligt att man snabbast möjligt skulle få befolkningen att flytta från gamla Vasa till Nikolaistad genom att göra flytten så enkel och billig som möjligt.

I slutet av år 1865 kunde *Wasabladet* meddela sina läsare att ”sedan flytten [...] stå enbart några små hytten qwar å den fordna stadsplan, utom ruinerne af kyrkan och klockstapeln” och att ”hela stadsplanen är [...] öde och skall snart, enligt sägen, wara upptagen till åker och äng”.⁵³

Förstadens och fattigkvarterets funktioner: bostadens sociala betydelse och det moderna samhällets kontrollbehov

De utsedda områdena skulle ha två uppgifter, som belyses väl i två citat ur *Björneborgs Tidning* och *Wasabladet*. Den förra skrev att förstaden skulle vara ”en stor fördel ej allenast för gropinneväanarne sjelfwa, utan äfvenför samhället vilket hittills föga warit i tillfälle att hålla ett vaksamt öga öfver dessa sina underjordiska medlemmar”.⁵⁴ I *Wasabladet* skrev

50. Den åttonde stadsdelen var i praktiken avsedd för fattigare stadsbor. Detta framgår tydligt då man granskar de prisklasser och tomtstorlekar som fastställdes i september 1856: åttonde stadsdelen planerades med mindre och billigare tomter.

51. Magistratens protokoll 24.4.1862, Caa: 42, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa.

52. Kvarteret för obemedlade kom senare att i folkmun börja kallas för Kappsäcken eftersom man menade att invånarnas hela egendom fick plats i en kappsäck.

53. *Wasabladet* nr 50 16.12.1865.

54. *Björneborgs Tidning* nr 42 18.10.1861.

man att befolkningen från gamla Vasa skulle flyttas till Nikolaistad och att ”såväl för de fattigas eget bästa som den allmänna säkerheten borde detta wistande å två ställen upphöra”.⁵⁵ Å ena sidan handlade det alltså om uppfattningen om omgivningens sociala följder, å andra sidan om att bättre kunna övervaka den fattiga klassen. I förlängningen blev stadsplaneringen ett sätt att förebygga problem, inte enbart att avhjälpa nöd.

Redan år 1859 konstaterade Zacharias Topelius i artikeln ”Huru de fattiga bo i Helsingfors” att ”det moraliska eländet går hand i hand med det fysiska”.⁵⁶ I både Björneborgs och Vasas tidningar kom även denna aspekt av bostadsfrågan att vara förhållandevis tydligt framme i såväl insända skrivelser som i texter författade av tidningarnas redaktioner och publicerade artiklar från andra tidningar. Också arkitekten G. T. Chiewitz lyfte fram bostädernas betydelse för att skapa en duglig arbetarklass. Chiewitz, som förespråkade – visserligen enligt borgerskapet på felaktiga grunder – att Björneborgs förstad skulle anläggas så nära stadens fabriker som möjligt, motiverade sin åsikt med att tiden var det dyraste en arbetare ägde. Det långa avståndet och avsaknaden av ordentlig bostad kunde även ha andra följder:

[...] en arbetare som är ute i fria luften, utsatt för köld, regn och blåst behöfver säkert mer än någon annan få intaga sina måltider warma och i ett varmt rum, och bör väl ej därifrån utslängas genom bättre lottade medborgares okloka anordningar hvarigenom han blir nödsagad att taga sin tillflykt till starka rusgifvande drycker för att undvika livsvärmen i sina utkylda lemmar.⁵⁷

Enligt Chiewitz kunde alltså en arbetares dåliga egenskaper hindras från att komma till uttryck genom ändamålsenlig bostadsplanering. Behovet av goda arbetare hade ökat och första steget till att skapa goda arbetare var att bygga sunda boningar eftersom ”hemtrefnaden utgör fröet till det goda”.⁵⁸ Samma innebörd för hemmet tillskrev även en skribent i *Wasabladet* som i en skrivelse om förhållandena i gamla Vasa poängterade att ett ordentligt hem var ”ett willkor för ett verkligt wälbefinnande i fysiskt och andligt hänseende”.⁵⁹ Likaså skrev signa-

55. *Wasabladet* nr 11 18.3.1865.

56. *Helsingfors Tidningar* nr 23 23.3.1859.

57. Sto KD 77/87 1862 Ea 2681, Senatens arkiv, RA, Helsingfors.

58. *Ibid.*

59. *Wasabladet* nr 34 27.8.1859.

turen *Caphis* i *Björneborgs Tidning* vid flera tillfällen om hur ”elände och materiel brist inverka äfven i sedligt afseende”.⁶⁰ I samma tidning publicerades även en artikel med stark anknytning till bostadens och den materiella välfärdens betydelse för moral och sedlighet och hur man löst bostadsfrågan i Mühlhausen i det tyska Thüringen. Artikeln hade, precis som den som tidigare lyfts fram, också först publicerats i *Revue des deux Mondes* och bör ses som idealet för behandlingen av arbetare, men också som ett exempel på uppfattningen om hur omgivningen i bästa fall kan ha en mycket positiv inverkan på individen och i värsta fall ha det motsatta.⁶¹

De planerade områdena skulle dock också underlätta övervakningen av underklassen. Kort efter Vasa brand då guvernören över länet uppmanat stadens magistrat att utse tomter till den mindre bemedlade befolkningen presenterade stadsingenjören Holm och lantmateriauskultanten Grenman en plan där 68 tomter utanför staden utsetts åt de mindre bemedlade. På grund av att man skulle vara tvungen att lösa in området av dess ägare kunde man inte fatta beslut i ärendet utan att konsultera stadens äldste. Av flera orsaker höll stadens äldste inte med magistraten i ärendet. Stadens kommande plats var ännu oklar och ägobyttet utgjorde en onödig risktagning för det utblottade borgerskapet. De äldste tillade:

Stadens äldste ansågo derjemte vådligt, att i en viss från öfriga staden afskild trakt placera den klassen af stadens befolkning, i anseende till dennes benägenhet för lagbrott, som derigenom att samma folkklass vanligen sökte skydda hwarandra från ansvar, blefvo svåra att upptäcka, jemte det brottens underlättande och tilltagande deraf wore att i hög grad befara; men om deremot mera sagde folkklass befinnas bosatt i särskilda delar af sjelfva staden, blefvo den mera tillgänglig för uppmärksamhet af stadens invånare och närmare uppsigt af stadens allmänna polis, samt enligt de äldstes åsigt allmänna säkerheten bättre skyddad.⁶²

60. *Björneborgs Tidning* nr 3 21.1.1862, nr 7 18.2.1862.

61. *Björneborgs Tidning* nr 22 31.5.1861. Genom skapandet av en arbetarstadsdel ”med snörreta gator [där] träd och blommor möta ögat på alla sidor, emedan varje hus omgifves af en trädgård; luften är lika ren och wexlar lika fritt som på landet” hade man lyckats förändra försupna arbetare till ansvarsfulla individer. De arbetarfamiljer som flyttade till området ”blev ryckte från dessa ohelsosamma och förpestade gator, dessa ohelsosamma rum der allt stöter ögat och hotar helsan, dessa farliga grannskap som alltför ofta nödgä den ordentlige arbetaren att finna sig i en fyllhunds sällskap och den hedersamma familjemodern att ha att göra med en vanrustad qvinna”.

62. Magistratens protokoll 13.9.1852, Caa: 32, Magistratens i Vasa arkiv, RA, Vasa.

Förutom de tidigare nämnda orsakerna hade stadens äldste även invändningar mot själva idén om ett avskilt område bebott enbart av mindre bemedlade. Det handlade trots allt om en brottsbenägen klass som utgjorde ett hot mot säkerheten och som skulle övervakas. Skulle alla personer som tillhörde den undre klassen placeras på samma område kunde man vänta sig, eller i alla fall befara, en ökning i brottsligheten i staden. Övervakningen, eller den befarade bristen på en sådan, var ett centralt argument för stadens äldste. Om man samlade alla från den ”farliga klassen” på samma område skulle de beskydda varandra och brottsligheten skulle bli svår att upptäcka. Om man i stället placerade ut de mindre bemedlade runtom i staden skulle den formella och den informella sociala kontrollen fungera tillfredsställande; ordningsmakten och grannskapet skulle enklare kunna hålla ett vakande öga över dem. Som tidigare nämnts kom magistraten att gå emot stadens äldsta i frågan och godkänna planen som placerade de mindre bemedlade i utkanten av staden.

Då befolkningen från gamla Vasa skulle flyttas in till Nikolaistad och ett särskilt område för den skulle utses valde man att utse nya tomter i närheten av 8:e och 9:e stadsdelen i utkanten av staden: ”boningsplats utom stadens staket, hwilket likwäl ansågs medföra betänkliga följder särdeles med afseende i upprätthållande af ordning och skick”.⁶³

Också i Björneborg skulle de mindre bemedlade få tomter utanför staden – till skillnad från då den första planen för Vasa gjordes hade man inget annat alternativ. Björneborg hade ju under loppet av tio år redan återuppbyggt till en fungerande stad och den enda möjligheten var att expandera staden utanför dess gräns. Som tidigare nämnts var också Björneborgs borgerskap och magistrat, som hade stöd av stadsarkitekten, av olika åsikter i frågan om var förstaden skulle anläggas. Borgerskapet ville placera förstaden på sydvästra sidan om landsvägen till Åbo. Att placera de mindre bemedlade nära den trafikerade leden var motiverat eftersom ”den allmänna säkerheten alltid måste vara mera tryggad å en trakt, der beständig folkrörelse, såsom här är fallet [...] eger rum”.⁶⁴ Det föreslagna området hade alltså en konstant positiv genomströmning som skulle bidra med övervakning och informell social kontroll. Från en övervakningsmaximerande aspekt var

63. Magistratens protokoll 4.3.1865, Caa: 45, Magistratens i RA, Vasa.

64. Sto KD 77/87 1862 Ea 2681, Senatens arkiv, RA, Helsingfors.

platsen dessutom betydligt bättre än ”den af länearkitekten föreslagna plan hvilken såsom afsides otvivelaktigt blir ett tillhåll för kringstrykande förbrytare som der kunna vara mera säkra för rättvisans tjena-re”.⁶⁵ Enligt Björneborgs borgerskap skulle alltså förstaden placeras så att såväl den informella som den formella kontrollen av befolkningen skulle vara så effektiv som möjlig.

Magistraten och stadsarkitekten var av annan åsikt än borgerskapet, men motiveringarna skiljde sig i grunden inte alls. Också för dem var kontrollen en central målsättning. Magistraten ville helst se att förstaden placerades i stadens sydvästra hörn söder om stadens linje och på östra sidan av landsvägen till Åbo, alltså närmare staden än vad borgerskapet ville. Motiveringen var enkel: ”enligt sundt förnuft [är] handhafvande af polisuppsigt [...] lättare än på det af borgerskapets kommitterande förordade ifrån staden afskilda ställe”.⁶⁶ Magistraten var i slutändan tvungen att ge vika för borgerskapets åsikt; platsen för förstaden skulle bli väster om landsvägen. Uppenbarligen hade dock magistratens bekymmer om det långa avståndet till förstaden fått gehör, man slog nämligen fast att området skulle ha en ”särskild polis och brandvakt”.⁶⁷

Utgående från diskussionerna är det lätt att se förstaden eller fattigkvarteret enbart som ett repressivt verktyg och enbart som ett medel för att uppnå och upprätthålla samhällelig kontroll och försvara borgerliga ideal. Också de välordnade städerna med breda esplanader kan ses i detta ljus. Skapandet av hierarkier genom att ordna staden och till och med – som i Nikolaistad – planera områden avsedda för en viss folk-klass så att de tydligt skiljer sig från den övriga omgivningen kan ses som övervägda i disciplinerande syfte och som ett sätt att skapa en underklass genom att på dikterade villkor inkludera befolkningen i staden och effektivare underkasta den normerna. Betoningen av övervakning var visserligen framträdande i lokalförvaltningens diskussioner, men bostadskvarteren skulle även lösa problem av ett annat slag. För att det moraliska problemet skulle åtgärdas krävdes att man förbättrade den fattiga klassens boendeförhållanden och också omgivningen i största allmänhet. Genom att bättre övervaka underklassen skyddade man i

65. Sto KD 77/87 1862 Ea 2681, Senatens arkiv, RA, Helsingfors.

66. Ibid.

67. Ibid.

princip densamma från sig själv. Detta innebär i sin tur att de ideal som man gick in för att beskydda de facto hade – eller förväntades ha – positiva följder också för den fattiga klassen.

De planerade förstäderna svarade alltså på samhällets kontrollbehov på flera sammanflätade sätt. För det första möjliggjorde ett homogent stadsrum som skapats under planerade och kontrollerade omständigheter en bättre och effektivare övervakning av befolkningen. I anknytning till detta innebar den striktare kontrollen också att man visste vilka som bodde i områdena – i ett planerat område kunde ingen obemärkt uppföra byggnader och det blev dessutom svårare att inhysa personer som inte hade lov att befinna sig i området eftersom man var innanför stadens gränser. Sist men inte minst förväntades stadsplaneringen svara på kontrollbehovet genom att ändra på de som man ansåg att behövde kontrolleras. En viktig del av till exempel arkitekten Chiewitz argumentation var att införliva befolkningen i det normala till den utsträckningen att de förändrade sitt beteende – eller i alla fall förmådde dämpa sina medfödda svagheter – vilket skulle göra samhällets ingripande onödigt. Samma förväntning går dock implicit att skönja i tanken om att den fysiska miljön har betydelse för sedlighet och hög moral.

Sammanfattning

I både Björneborgs och Vasas historia utgör bränderna 1852 en brytningspunkt. Lokalt har man gärna framhåvt året som ett brott mellan nytt och gammalt och ofta kopplat 1860-talets begynnande industrialisering till samma narrativ. Bränderna hade onekligen en betydande roll i att städerna moderniserades till det yttre. De möjliggjorde nämligen ett inskrivande av tidens ideal i stadsbilden och att fördela befolkningen på ett sätt som ansågs vara bättre för staden och samhället.

Syftet med denna uppsats har varit att visa hur och varför man i Björneborg och Vasa skapade en rumslig segregering efter bränderna och att exemplifiera debatten om den marginaliserade befolkningen i såväl offentligheten som inom städernas förvaltning. De marginaliserade som undersökts utgörs av personer som efter bränderna i Björneborg och Vasa 1852 bosatt sig eller förblivit i utkanten av städerna. Forskningen har gjorts genom att undersöka hur man i den offentliga debatten och inom förvaltningen identifierade och definierade ett problem i att den fattiga folkklassen bosatt sig i utkanten av städerna och

hur man ansåg att detta problem bäst skulle lösas. Genom att jämföra utvecklingen i städerna har jag lyckats påvisa stora lokala skillnader i hur återuppbyggnaden framskred. Dessutom har jag kunnat visa på lokalsamhällets förmåga att reagera på förändringar och på slumpens betydelse för stadsutvecklingen. Jag vill också påpeka att studien ger en förståelse för hur länge det tog för en totalförstörd stad att återhämta sig och till att stadsstrukturen var återställd till det som man ansåg vara det normala.

Bränderna 1852 drabbade den fattiga befolkningen värst. De hade svårast att återskapa sina liv men också svårast att möta de krav som ställdes då de nya planerade moderna städerna skapades. Deras provisoriska lösningar för boende blev i många fall permanenta och i slutändan en nagel i ögat på det övriga samhället. I Björneborg uppgick befolkningen utanför staden enligt de försiktigaste samtida uppskattningarna till ett hundratal. En del av stadens tidningar uppgav att upp till 500 personer bodde vid Riorna, medan vissa skribenter nöjde sig med vagare uppskattningar som exempelvis ”en hel befolkning”. Också en som själv bodde i området uppgav befolkningmängden att vara ett hundratal matlag. För den debatterande allmänheten utgjordes dessa av lata arbetare, brottslingar och löst folk. Också enligt magistraten i Björneborg var Riorna ett tillhåll för asocialt folk.

I och med att Nikolaistad grundades 1862 kom en stor del av befolkningen att bli kvar i gamla Vasa. Två år efter att Vasas stadsrättigheter upphörde bodde ännu en betydande del av befolkningen på det gamla stadsområdet. Vid en jämförelse av befolkningens fördelning mellan Nikolaistad och gamla Vasa har entydigt kunnat konstateras att en betydande del av befolkningen som bodde i gamla Vasa bestod av den icke-produktiva och den mindre förmögna folkklassen. En betydande del av Nikolaistadsområdets fattighjon och ålderstigna kvinnor bodde i gamla Vasa.

Befolkningen i utkanten av städerna ansågs utgöra ett problem och genom en genomgång av materialet har det visat sig att problemidentifieringen inom såväl dagstidningarna som förvaltningen hade två sammanknutna aspekter i bägge städerna. Problemet definierades å ena sidan som moraliskt, å andra sidan som en bristande övervakning av den fattigare klassen. Det moraliska hotet utgjordes bland annat av att de bristande förhållanden som de fattiga levde i riskerade att sprida sig till och demoralisera det övriga samhället. Eftersom denna folkklass

inte heller kunde övervakas tillräckligt bra utgjorde den samtidigt ett problem i ordningshänseende.

Det identifierade problemets åtgärdande i Björneborg och Vasa var starkt anknutet till problemdefinitionen. I bägge städerna ansåg man att problemet bäst skulle åtgärdas genom att utse tomter till de fattiga där dessa, utan att vara tvungna att följa strikta byggnadsregler, skulle få bygga boningshus. Det anmärkningsvärda är att de ursprungliga initiativen i städerna till detta kom från vitt skilda håll: i Vasa var det guvernören i länet som redan kort efter branden öppnade diskussionen medan frågan i Björneborg upptogs av en av dem som levde i stadens utkant.

Bostäderna och kvarteren skulle lösa såväl det moraliska och sociala problemet som problemet med en bristande övervakning men samtidigt också förebygga dylika bekymmer i framtiden. Lösningen utgick ifrån att underklassen var brottsbenägen och måste övervakas av såväl ordningsmakten som övriga stadsinvånare. De förindustriella Björneborg och Vasa hade vid mitten av 1860-talet sålunda blivit städer formade av moderna ideal. Den fattiga klassen som tidigare bott integrerad med den övriga befolkningen, precis som i övriga förmoderna städer, blev efter bränderna hierarkiskt ordnade och tydligt segregerade. De mentala strukturerna och det diskursiva fick en fysisk form i det homogena stadsrummet.